

УДК 091.14

doi: 10.19090/cit.2021.38.28-35
Оригинални научни рад

Кодиколошки или материјални опис рукописа?

Владан Тријић
Народна библиотека Србије, Београд
vladan.trijic@nb.rs

Сажетак

У литератури је истакнута разлика између „кодиколошког“ и „физичког“ описа материјалних особина рукописних књига. Тим поводом, у раду се, најпре, у кратким цртама представља историјски развој кодикологије као научне дисциплине која се бави рукописном књигом, превасходно полазећи од физичких особина, како би се указало на могуће импликације које термин собом носи. Затим се пружа осврт на њен релативно слаб одјек у нашој научној средини, што се објашњава самосвојним развојем српске археографије, њеном јединственом методологијом, као и одсуством теоријске освешћености односа између кодикологије и археографије. Најзад, детаљније се пореде особине археографског и кодиколошког приступа рукописној књизи, уз закључак да није оправдано синонимно коришћење термина кодикологија и археографија, чак ни када им се садржина подудара и да би почетни део пуног археографског описа требало да се назива „материјалним“, како би се избегла забуна и спречио губитак драгоцених нијанси у значењу.

Кључне речи: кодекс, кодикологија, археографија, опис рукописа, материјални опис

Образлажући метод примењен приликом израде археографског описа рукописне збирке манастира Дечана, у вези с његовим почетним делом, Надежда Синдик истакла је разлику између физичког и кодиколошког описа: „Овај одељак [*Физички опис* – прим. аут.] је прерастао у шири *Кодиколошки опис*, посебно у примерима адлигата који су захтевали детаљнију анализу свих елемената описа, релевантних за накнадно спајање делова који чине адлигат [...] Физички опис на терену урадио је Д. Богдановић, а кодиколошки Н. Синдик.“¹ О чему је реч, када је уобичајено да сâм помен кодикологије, не захтевајући посебно образложење, асоцира на материјалне особине рукописне књиге?

Таква асоцијација није неутемељена, али историја кодикологије као самосталне дисциплине показује да на питање постављено у наслову овог рада може бити више одговора. Неологизам „кодикологија“ (*codicologie*) створио је Алфонс Ден пре више од седам деценија (1949).² Упркос значајним разликама у разумевању њених задатака, нема оспоравања да је кодикологија научна дисциплина посвећена проучавању кодекса, тј. рукописне књиге. Иако њени корени воде дубоко у прошлост, све до Монфокона,³ она се осамосталила тек пошто се, предметом проучавања, одвојила од палеографије, а сврхом од филологије, чијим је циљевима – тачније, истраживању историје текста – служила све до тридесетих година 20. века. У том процесу, кључно је било прихватање рукописне књиге као културног феномена који заслужује да буде у средишту истраживања, да буде и његов предмет и његов циљ, а не пуко средство.

¹ Димитрије Богдановић и др., *Опис ћирилских рукописних књига манастира Високи Дечани*. Књига прва, прир. Надежда Синдик (Београд: Народна библиотека Србије, 2011), XXXIII.

² Књига Alphonse Dain, *Les manuscrits*, први пут је објављена 1949; друго, измењено и допуњено издање је изашло 1964, а треће – 1975. Ми смо користили факсимил трећег издања (Paris: Diderot éd., 1997), у ком је појам кодикологије дефинисан и њени задаци – који се претежно тичу каталогизације! – одређени на стр. 76–93.

³ Према: François Masai, „La paléographie gréco-latine, ses tâches, ses methods“, *Scriptorium* 10/2 (1956): 286.

Предмет кодикологије и потреба за њеним осамостаљењем, дакле, нису били спорни, али су њени задаци различито схватани готово од самог почетка. Творац термина је, уводећи га у свет науке (1949), остао у оквирима размишљања да је непосредни циљ проучавања рукописа – објављивање текста.⁴ Непуну деценију касније, он образлаже да је сврха кодикологије, у основи, реконструкција околности настанка књиге и њеног потоњег историјата, али и формирања и судбине рукописних збирки, као и израда њихових инвентара и каталога.⁵ Денова концепција кодикологије је, дакле, веома широко постављена, а предност не придаје материјалном аспекту већ културном контексту.

Термин је одмах пригрлио Франсоа Мазе који је, можда, и најзаслужнији за његово ширење и прихватање, у исто време га испунивши другачијим значењем.⁶ Мазе рукописне књиге посматра као специфична, драгоцену материјална сведочанства прошлих цивилизација. Полазећи од тога, кодикологију пореди са дипломатиком која, по њему, анализира археолошке слојеве повеља, али их не тумачи;⁷ штавише, назива је „археологијом књиге“ и сматра је археолошком, а не историјском дисциплином.⁸ То значи да је ограничава на рашчлањивање и описивање етапа у изради рукописа, као што археологија истражује и описује локалитет по слојевима, односно, ускраћује јој право на интерпретацију и контекстуализацију података до којих долази.

Захваљујући радовима Мазеа и његових истомишљеника, сазнања о кодексима су се умножила, а термин кодикологија, али и његово поимање као археологије књиге, брзо се раширило.⁹ Последично, у срцу кодикологије до данас је остао материјални опис рукописа, али већ деценијама трају значајна колебања између њеног схватања у ужем¹⁰ или ширем смислу,¹¹ односно између опредељења за кодикологију као, у основи, археолошку или као историјску дисциплину. У сваком случају, што је теоријска основа шира, утолико пре кодиколог мора да буде филолошки и палеографски образован, да уме да чита и тумачи записе, да копира и датира водене знаке, да познаје опште историјске прилике и да поседује читав низ других специфичних знања.¹²

Осим овде грубо описаних, начелних размишљања, временом су се уобличиле и неке разрађеније концепције. Тако, квантификативна кодикологија полази од материјалног и технолошког аспекта израде кодекса, а изворну вредност не признаје појединачној књизи, ма колико да је драгоцену, већ маси „обичних“ рукописа. Ипак, у питању је историјска, а не археолошка дисциплина.¹³ Компаративна кодикологија представља резултат напретка у проучавању

⁴ Dain, *Les manuscrits*, 159.

⁵ Alphonse Dain, „Rapport sur la codicologie Byzantine“, in *Berichte zum XI. Internationalen Byzantinisten-Kongress. München 1958* N° VI (München: In Kommission bei C. H. Beck, 1958), 12.

⁶ François Masai, „Paléographie et codicologie“, *Scriptorium* 4/2 (1950): 279–293; осврт на Денову књигу: стр. 289–291. В. и Masai, „La paléographie gréco-latine“: 281–302, где аутор пише о међусобном односу дисциплина које се баве споменицима писмености: палеографије, епиграфике, папирологије, дипломатике и кодикологије.

⁷ Masai, „Paléographie et codicologie“: 288.

⁸ Ibid.: 292–293.

⁹ На пример, истраживања Леона Жилисена су истински продубила разумевање технике израде средњовековне књиге. – Léon Gilissen, *Prolégomènes à la codicologie. Recherches sur la construction des cahiers et la mise en page des manuscrits médiévaux* (Gand: Éditions scientifiques Story-Scientia, 1977).

¹⁰ Одликује га детаљна материјална анализа са тежиштем на материјалима, формама и техникама употребљеним приликом израде кодекса; уп. Mariëna Maniaci, *Archeologia del manoscritto. Metodi, problemi, bibliografia recente. Con contributi di C. Federici e E. Ornato* (Roma: Viella, 2002).

¹¹ Осим материјалне анализе, оно обухвата и истраживање историје, коришћења и рецепције рукописа као културноисторијског споменика и текстолошког извора; историја рукописа посматра се као спој материјалних, текстуалних и историјских особености сваког појединачног кодекса, јединственог по форми и по намени. На пример: Maria Luisa Agati, *Il libro manoscritto da Oriente a Occidente. Per una codicologia comparata*. 2nd ed. (Rome: „L'Erma“ di Bretschneider, 2009).

¹² Уп. Masai, „La paléographie gréco-latine“: 292; Любовь Викторовна Столярова и Сергей Михайлович Каштанов, *Кни́тав Древней Руси (XI–XVI вв.)* (Москва: Университет Дмитрия Пожарского, 2010), 34.

¹³ Овакво схватање кодикологије подразумева квантитативну анализу прикупљених података у циљу стицања знања о друштвеним, културним и економским аспектима књижног стварања. Уп. Carla Bozzolo et Ezio Ornato, *Pour une histoire du livre manuscrit au Moyen Age. Troisessais de codicologie quantitative* (Paris: CNRS, 1980).

византијске и арапске књиге и подразумева поређење, пре свега, латинских, арапских и византијских рукописа, у потрази за заједничким цртама и међусобним утицајима.¹⁴ Структурална кодикологија, опет, археолошки приступ прилагођава структуралној лингвистици, разликујући „морфолошку“ (идентификацију саставних делова, тј. „кодиколошких јединица“ или „блокова“ између којих постоје прекиди – „цезуре“) и „синтаксичку“ (утврђивање односа између тих делова) димензију рукописа.¹⁵ Ако ништа друго, различити модели омогућавају да се грађи приступи у складу са њеном природом и са научним потребама одређене заједнице.¹⁶

И поред разлика и сталног преиспитивања методологије и циљева, кодикологија се за кратко време конституисала као научна дисциплина. Добила је свој разрађени терминолошки речник, најпре на француском,¹⁷ а затим и на италијанском, шпанском, каталонском и румунском језику.¹⁸ Предаје се на универзитетима широм света. До сада је објављено на десетине монографских приручника и студија, као и велики број појединачних кодиколошких радова у часописима намењеним научним саопштењима заснованим на истраживањима рукописне књиге, међу којима су и наши *Археографски њрилози*, као једини на Балкану. На пример, часопис *Scriptorium* ког издаје белгијски Међународни кодиколошки центар (Centre International de Codicologie), не само да је у највећој мери посвећен кодиколошким питањима, већ се уз њега, још од 1959, објављује и библиографски додатак назван „Кодиколошки билтен“ (*Bulletin codicologique*).¹⁹

* * *

Кодикологија се градила у западној Европи, пре свега, на основу проучавања латинске и грчке, па тек онда арапске, јеврејске и друге рукописне књиге. Сличан пут је имала међу руским истраживачима који се њоме баве већ дуго.²⁰ Они, у основи, негују шире схватање кодикологије, с тим што су се тежишта њихових истраживања мењала.²¹ Када је у питању

¹⁴ Она се теоријски и методолошки ослања на компаративну лингвистику и историју: Philippe Hoffmann et Christine Hunzinger, eds., *Recherches de codicologie comparée. La composition du codex au Moyen Âge en Orient et en Occident* (Paris: Presses de l'École Normale Supérieure, 1998); Agati, *Il libro manoscritto da Oriente a Occidente*, друго, проширено издање књиге првобитно објављене 2003, обogaћено обиљем компаративног материјала, између осталог, словенског порекла. Публикација Paul Géhin, ed., *Lire le manuscrit médiéval. Observer et décrire* (Paris: Armand Colin, 2005), на неки начин, представља јединствено упутство за проучавање и каталогизаторе латинских, грчких, арапских и јеврејских рукописа.

¹⁵ Patrick Andrist, Paul Canart et Marilena Maniaci, *La syntaxe du codex. Essai de codicologie structurale* (Turnhout: Brepols, 2013).

¹⁶ Тако се Хавијер дел Барко опредељује за структурално-компаративни модел као најподеснији за обраду јеврејских рукописних књига, посебно оних које нису сачињене из једног дела, будући да су оне примале утицаје пракси књижног стварања средина у којима су настајале. – Javier del Barco, "From the Archaeological Turn to 'Codicologie Structurale': The Concept of Codicology and the Material Description of Hebrew Manuscripts", in *Jewish Manuscript Cultures*, Irina Wandrey, ed. (Berlin: De Gruyter, 2017), 17–24. У овом надасве занимљивом и информативном чланку, Дел Барко констатује да опис рукописа може да буде заснован или на квантитативном или на нео-историцистичком приступу, али да у темељу оба почива материјални опис. – Ibid., 16–17.

¹⁷ Denis Muzerelle, *Vocabulaire codicologique. Répertoire méthodique des termes français relatifs aux manuscrits* (Paris: CEMI, 1985). Тај речник се може наћи и у обogaћеној, вишејезичној верзији на веб-адресама: <http://codicologia.irht.cnrs.fr/>; <http://www.palaeographia.org/vocabulaire/vocab.htm>, преузето 10. 4. 2021.

¹⁸ Преглед ове специфичне гране издаваштва дају аутори румунског речника: Adrian Papahagi et Cristiana Papahagi, „Le Vocabulaire codicologique en Roumain“, *Chora* 11 (2013): 265–272. Иначе, њихов речник је мултилингвални: осим румунског, заступљени су француски, италијански, шпански и, за одређени фонд појмова, енглески језик.

¹⁹ Часопис је доступан у отвореном приступу на адреси: <https://www.persee.fr/collection/scrip>, преузето 10. 4. 2021.

²⁰ Упоредити, на пример: Ирина Николаевна Лебедева, „Кодикологија – наука о рукописних књигах“, *Всёмогашельные исторические дисциплины* 4 (1972): 66–77, са прегледом дотадашње европске и руске кодикологије развијене на латинском и грчком материјалу. Иначе, изразито негативну оцену стања словенске палеографије и кодикологије до средине осамдесетих година 20. века дали су Roland Marti et William Veder, „Paléographie et codicologie de la ‚Slavia orthodoxa‘“, *Gazette du livre médiéval* 6 (1985): 5–7.

²¹ У књизи Стољарова и Каштанов, *Книга в Древней Руси (XI–XVI вв.)*, тачније, у поглављу „Кодикологија – наука о рукописних књигах“, 25–36, налази се кратки историјски преглед кодикологије који укључује и проучавање руске грађе. Што се тиче одређења кодикологије, по ауторима, то је историјска дисциплина која проучава шире или уже схваћено порекло рукописа на основу његових спољашњих (место чувања, формат, повез, стање очуваности итд.) и унутрашњих обележја (састав, заглавља, нумерација свешчица и листова, записи итд.), порекло неодвојиво од историје скрипторијума из ког рукопис потиче и збирки којима је потом припадао, а које су неминовно оставиле трага на њему (Исто, 31).

Јужнословенска ћирилска рукописна књига, прву и, колико нам је познато, за сада, једину кодиколошку синтезу је пружила Аксинија Џурова, која је у своје истраживање укључила и српску грађу.²² Придржавајући се схватања кодикологије као археологије књиге, али и позивајући се на задатке које јој је наменио још Ден, ова ауторка указује на византијско порекло и узорне књижног стварања међу Јужним Словенима, али истиче и неке његове специфичности, попут дугог трајања.

Аксинија Џурова је похвалила материјалне делове археографских описа Владимира Мошина и других наших археографа, макар и не садржали све потребне податке. Наиме, често им мањкају информације које би могле да укажу на праксу појединих писара или писарских средишта, посебно када су у питању пергаментни рукописи (начин слагања листова, односно формирања свешчица; систем пикирања и линирања; постојање и одлике колона за рубрике и напомене и сл.), док се историјат рукописа, махом, описује на основу записа, без довољног ослањања на оно што говоре физичке особине.²³ Међутим и то је, чини се, више од уобичајеног.

У сваком случају, домаће синтезе нема, а у ретким радовима који се њоме теоријски баве преовладава широко, у основи, баштинско поимање кодикологије као анализе свих елемената у служби сагледавања кодекса у процесу његовог настанка и трајања.²⁴ Димитрије Богдановић је први констатовао да је напредак археографије и палеографије довео до потребе за издвајањем кодикологије као дисциплине и на ћирилском подручју. Према њему, за разлику од палеографије, која је превасходно посвећена датирању, и археографије као описивања већег или мањег броја елемената, „кодикологија посматра рукопис као целину, као 'биће' са сопственом индивидуалном егзистенцијом [...] у којој су сви елементи међусобно повезани и условљени [...]“ Она је, дакле, историјска дисциплина која „проучава рукопис, кодекс, у његовом настанку и његовој историјској судбини, и у односу према другим кодексима, у целинама библиотека и архива и њиховом прикупљању и растурању.“²⁵

Схваћена као дисциплина која полази од материјалног стања рукописа, али има широк истраживачки захват, кодикологија је оставила трага у нашој научној средини, мада је реч о невеликом броју радова.²⁶ У ствари, пре се може говорити о научној користи од кодиколошког приступа јер је он, до сада, резултирао важним текстолошким открићима.²⁷ Ипак, истраживања заснована на рукописима и даље претежно одликују конкретни, ужестручни циљеви и методологија. Другим речима, рукопис се доживљава као извор грађе (језичке, текстуалне, уметничке), а не као предмет проучавања (што је, рекло би се, „препуштено“ археографији).

²² Аксинија Џурова, *Въведение в славянската кодикология. Византийският кодекс и рецепцията му сред Славяните* (София: СИБАЛ, 1997). В. и детаљан приказ: Надежда Синдик, „Словенско-византијска кодикологија“, *Археографски прилози* 25 (2003): 327–340.

²³ Према: Димитрије Богдановић, „Метод описа рукописа у Археографском одељењу Народне библиотеке СРС у Београду“, *Библиошкар* XX/5 (1968): 388, у одељку о историјату се пише само о потоњој историји, на основу записа, евентуално записа у другим књигама и докумената, као и архивске грађе збирке у којој се чува, јер се стварање рукописа анализира у одељку о писару, времену и месту настанка (на основу записа, палеографске атрибуције, филигранолошке анализе и др.).

²⁴ Начелно: Димитрије Богдановић, „Ћирилска палеографија и кодикологија у Југославији“, *Археографски прилози* 1 (1979): 44; детаљније: Надежда Синдик, „Кодиколошке белешке о неким дечанским рукописима“, *Археографски прилози* 19 (1997): 93–97.

²⁵ Богдановић, „Ћирилска палеографија и кодикологија...“: 44. Аутор закључује: „Њен превасходни задатак биће у томе да допринесе бољем познавању наше културе средњег века и турске епохе преко онога што о себи и о својој историји може да нам каже сачувана рукописна књига.“

²⁶ Уп. Синдик, „Кодиколошке белешке о неким дечанским рукописима“: 93–105; Владан Тријић, „Из живота једне рукописне књиге. Кодиколошки осврт на Слова Григорија Паламе (Дечани 88)“, *Археографски прилози* 33 (2011): 303–320.

²⁷ Ирена Шпадијер, „Трагом светогорских преписа Теодосијевих дела“, у *Осам векова Хиландара. Историја, духовни животи, књижевности, уметности и архитектура* (Београд: Српска академија наука и уметности, 2000), 383–384, уочила је да се у Дамјановом октоиху (Хиландар 126) не налази, како се мислило, Теодосијев Заједнички канон Светоме Симеону и Светоме Сави 4. гласа, већ два различита Теодосијева дела – Канон Светоме Симеону 4. гласа и Канон похвални Светоме Сави 2. гласа, а да је до забуне дошло због погрешног повезивања л. 243, чије је право место иза л. 249. На сличан начин, преиспитујући поредак листова, до открића постојања једног раније непримећеног преписа, управо, Заједничког канона Светоме Симеону и Светоме Сави 4. гласа дошао је Владан Тријић, „Сврха кодиколошке анализе рукописа: поводом досад непримећеног преписа једног дела Теодосија Хиландарца“, у *XII савремено-научни скуп Библионет 2018. Рукописна и старина и старина књига*. Зборник радова (Београд: Заједница матичних библиотека Србије; Нови Сад: Библиотека Матице српске, 2018), 30–39.

Кључ за разумевање оваквог стања је у самосвојном развоју српске археографије и у недовољној теоријској освешћености односа између ових дисциплина. Наиме, развој кодикологије није непосредно утицао на домаћу археографску праксу јер је она, синхроно са њеном појавом и конституисањем, засновала своју методологију и задатке, којима је остала више-мање верна до данас, на основу претходног развоја руске палеографије и славистике.²⁸ С друге стране, јасно је да ови појмови могу, чак, да се потпуно покlope када кодикологија за задатак има описивање збирки рукописа па долази и до синонимне употребе термина.²⁹ То, међутим, само изазива додатну збрку: предност наших прилика је управо у томе што се, захваљујући финој разлици између ова два термина, њиховом прецизном употребом забуна може избећи; штавише, били бисмо у предности у односу на друге културе.³⁰

Дакле, кодикологија и археографија нису ни синоними – ако ништа друго, због „терета“ којим је оптерећена кодикологија – ни антоними. За израду једног кодиколошког описа је довољан кодиколог широког образовања, а археографски опис твори група стручњака различите научне провенијенције, од којих се свако држи свог домена; кодиколог је усмерен на неки посебан рукопис или на групу рукописа повезаних одређеним критеријумом (порекло од истог писара или из истог скрипторијума, припадност одређеном типу књиге или истој збирци и сл.), а археографи су подређени описивању целих збирки; структура археографског описа је уједначена, док кодиколошки, чак и када је „археографски“ по својој природи, може да варира; кодиколог (може да) бира на шта ће ставити нагласак док су археографима сви рукописи и сви њихови аспекти, тј. сви делови описа, подједнако важни; археограф описује и садржину, текстолошки је одређујући, док се кодиколог на њу осврће, евентуално, на структуралном, али не и на суштинском нивоу. Можда и најважнија разлика јесте у томе што је кодиколошко истраживање у ширем смислу само себи довољно, јер укључује интерпретацију и контекстуализацију сопствених резултата, док је циљ археографског описа објективна, прецизна, потпуна и уравнотежена дескрипција која не служи неком одређеном, већ свим потенцијалним потоњим циљевима, док је за синтетске закључке и истраживачке дилеме предвиђено место у предговору или у поговору.³¹

²⁸ Vladimir Mošin, *Ćirilski rukopisi Jugoslavenske akademije*. I dio. *Opis rukopisa* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1955), не само да у свом знаменитом предговору (стр. 5–19) не спомиње тај, тада још увек нов израз, већ уопште не обрађује почетни, материјални део описа. Када су у питању археографски описи израђивани у Археографском одељењу Народне библиотеке Србије, термин „кодикологија“ је почео да се употребљава релативно касно. Излажући начела рада Одељења, Богдановић, „Метод описа рукописа...“: 370–372, говори о физичком опису (исто тако, у уредничком предговору у: Владимир Мошин, *Ћирилски рукописи у Повијесном музеју Хрватске. Којишарева збирка словенских рукописа и Цојсов ћирилски одломак у Љубљани* (Београд: Српска књижевна задруга, 1971), VI). Међутим, у једном интерном документу, Богдановић први пут спомиње „физичку кодиколошку обраду“ (Исти, „Програм научних истраживања Археографског одељења за 1971/75. годину“, *Археографски њирилози* 35 (2013): 195), а у хибридном каталожном – и стога, по природи, штуром – опису хиландарске збирке (Исти, *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара* (Београд: Српска академија наука и уметности; Народна библиотека СР Србије, 1978), 45), почетни параграф назива „кодиколошким ‘личном картом’ рукописа“: он садржи основне физичке податке, укључујући кратку информацију о потпуности (без бројања свешчица), а ту су и подаци о филигранима и о повезу. Љубица Штављанин Ђорђевић уводни део описа назива „физичким“ (в. Љубица Штављанин Ђорђевић, Мирослава Гроздановић Пајић и Луција Цернић, *Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије*. Књига прва (Београд: Народна библиотека Србије, 1986), X), с тим, што она наводи и места недостајућих листова у свешчици, а том делу описа припада и податак о конзервацији. Од свих издања у едицији *Опис јужнословенских ћирилских рукописа*, почетни, материјални део је најразвијенији у опису дечанске рукописне збирке (в. нап. 1). Треба напоменути и то да ни у једном од наведених дела, почетни део самих описа не носи поднаслов. У едицији *Ћирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске* (књ. 1–18; 1988–2018), без посебног поднаслово су обједињени детаљни материјални подаци, подаци о филигранима, писму, језику, повезу и украсу; поднасловима су издвојени само „Садржај“, „Записи“ и „Литература“.

²⁹ Надежда Синдик, „О термину ‘археографија’ код нас“, *Археографски њирилози* 6–7 (1984–1985): 427, констатује да проширени културолошки задаци воде археографију на пут кодикологије: „Тако се кодикологија јавља синонимом археографије [...] Кодикологија, односно археологија књиге или археографија, проучава рукопис у његовој слојеној свеукупности, од његових материјалних, формалних, ликовних и садржајних елемената до његове сопствене историје. Према неким ауторима, кодикологија има практичне задатке као што су каталогизација рукописа, прикупљање и сређивање података о писарима, наручиоцима, скупљачима, израда библиографије и сл.“

³⁰ Подсећамо да „археографија“ у руској науци означава „теорију и праксу издавања писаних историјских извора“. – Исто: 425.

³¹ Према Богдановић, „Метод описа рукописа“: 361–363, опис мора да буде објективан, а открића и закључци о историјату збирки, о појединим писарима или писарским школама и о другим појединачним питањима се износе у предговору. У серији описа рукописа Библиотеке Матице српске истраживачки резултати се објављују у посебним радовима смештеним иза описа.

Према томе, циљеви и структура археографског описа и кодиколошке обраде – схваћене у широком смислу, какву год форму да има – најчешће се разликују. Приликом израде археографског описа, неопходно је да се задржи свест о тој разлици, али и кодиколошка ширина у *присвоју* како би опис био што смисленији, информативнији и прецизнији. Његов почетни део би, по нашем мишљењу, у односу на досадашње требало да се унапреди у погледу обима и врсте података, уз вођење рачуна о књизи као целини, али га, свеједно, не би требало називати „кодиколошким“ већ „материјалним“ или „физичким“, не само да би се избегла непотребна терминолошка забуна већ и зато што је то историјски оправданије.³² Домаћој кодикологији је, пак, потребан већи број радова који свеобухватно говоре о физичком склопу и судбини појединачних кодекса, како би стечена знања у будућности омогућила синтезу, односно упознавање и разумевање начела функционисања писане културе чији је основни носилац била – рукописна књига.³³

Литература:

1. Agati, Maria Luisa. *Il libro manoscritto da Oriente a Occidente. Per una codicologia comparata*. 2nd ed. Rome: „L’Erma“ di Bretschneider, 2009.
2. Andrist, Patrick, Paul Canart et Marilena Maniaci. *La syntaxe du codex. Essai de codicologie structurale*. Turnhout: Brepols, 2013.
3. Bogdanović, Dimitrije. „Ćirilска paleografija i kodikologija u Jugoslaviji“. *Arheografski prilozi* 1 (1979): 39–44.
4. Bogdanović, Dimitrije. *Katalog ćirilских rukopisa manastira Hilandara*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti; Narodna biblioteka SR Srbije, 1978.
5. Bogdanović, Dimitrije, Ljubica Štavljanin Đorđević, Biljana Jovanović Stipčević, Ljupka Vasiljev, Lucija Cernić i Miroslava Grozdanović Pajić. *Opis ćirilских rukopisnih knjiga manastira Visoki Dečani*. Knjiga prva. Prir. Nadežda Sindik. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2011.
6. Bogdanović, Dimitrije. „Metod opisa rukopisa u Arheografskom odeljenju Narodne biblioteke SRS u Beogradu“. *Bibliotekar* XX/5 (1968): 361–390.
7. Bogdanović, Dimitrije. „Program naučnih istraživanja Arheografskog odeljenja za 1971/75. godinu“. *Arheografski prilozi* 35 (2013): 193–206.
8. Bozzolo, Carla et Ezio Ornato. *Pour une histoire du livre manuscrit au Moyen Âge. Troisessais de codicologie quantitative*. Paris: CNRS, 1980.
9. Dain, Alphonse. „Rapport sur la codicologie Byzantine“. *Berichte zum XI. Internationalen Byzantinisten-Kongress. München, 1958*. № VI, 1–22. München: In Kommission bei C. H. Beck, 1958.
10. Dain, Alphonse. *Les manuscrits*. Paris: Diderot éd., 1997 [faksimil izdanja: Paris: Les Belles Lettres, 1975].
11. Del Barco, Javier. „From the Archaeological Turn to ‘Codicologie Structurale’: The Concept of Codicology and the Material Description of Hebrew Manuscripts“. In *Jewish Manuscript Cultures*. Irina Wandrey, ed., 3–28. Berlin: DeGruyter, 2017.

³² Ево како је Надежда Синдик објаснила разлику између физичког и кодиколошког описа у предговору Богдановић и др., *Опис ћирилских рукописних књига манастира Високи Дечани*, XXXIII: „На прерастање физичког описа у шири кодиколошки, утицали су бројни нови подаци свих сарадника овог Описа који су овде коришћени у складу са напретком кодикологије која заступа такав слојевит приступ споменику. Подаци које је у Дечанима сакупио Д. Богдановић проверени су, допуњени и измењени у одговарајућим ситуацијама, када је то било потребно услед промењене ситуације после конзервације, непотпуности описа, нејасноћа, пропуста или нетачности.“

³³ Уп. Colette Sirat, „New Catalogues for Medieval Hebrew Manuscripts?“, in Martin F. J. Baasten, Reinier Munk, eds., *Studies in Hebrew Literature and Jewish Culture* (Dordrecht: Springer, 2007), 27: „Because each of them is an individual, different from all others, every manuscript adds to our knowledge of the medieval world“. – Према: Del Barco, „From the Archaeological Turn to ‘Codicologie Structurale’“, 16.

Тријић В. „Кодиколошки или материјални опис рукописа?“, 28–35

12. Джурова, Аксинья. *Введение в славянскую кодикологию. Византийский кодекс и рецепцията му сред Славниите*. София: СИБАЛ, 1997.
13. Géhin, Paul, ed. *Lire le manuscrit médiéval. Observer et décrire*. Paris: Armand Colin, 2005.
14. Gilissen, Léon. *Prolégomènes à la codicologie. Recherches sur la construction des cahiers et la mise en page des manuscrits médiévaux*. Gand: Éditions scientifiques Story-Scientia, 1977.
15. Hoffmann, Philippe et Christine Hunzinger, eds. *Recherches de codicologie comparée. La composition du codex au Moyen Âge en Orient et en Occident*. Paris: Presses de l'École Normale Supérieure, 1998.
16. Лебедева, Ирина Николаевна. „Кодикология – наука о рукописных книгах“. *Всёмогательные исторические дисциплины* 4 (1972): 66–77.
17. Maniaci, Marilena. *Archeologia del manoscritto. Metodi, problemi, bibliografia recente*. Con contributi di C. Federici e E. Ornato. Roma: Viella, 2002.
18. Marti, Roland et William Veder. „Paléographie et codicologie de la ‚Slavia orthodoxa‘“. *Gazette du livre médiéval* 6 (1985): 5–7.
19. Masai, François. „La paléographie gréco-latine, ses tâches, ses methods“. *Scriptorium* 10/2 (1956): 281–302.
20. Masai, François. „Paléographie et codicologie“. *Scriptorium* 4/2 (1950): 279–293.
21. Мошин, Владимир. *Ћирилски рукописи Југославенске академије*. I dio. *Опис рукописа*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1955.
22. Мошин, Владимир. *Ћирилски рукописи у Повијесном музеју Хрватске. Копитарева збирка словенских рукописа и Којсов ыирилски одломак у Лјубљани*. Beograd: Srpska književna zadruga, 1971.
23. Muzerelle, Denis. *Vocabulaire codicologique. Répertoire méthodique des termes français relatifs aux manuscrits*. Paris: CEMI, 1985.
24. Papahagi, Adrian et Cristiana Papahagi. „Le Vocabulaire codicologique en Roumain“. *Chora* 11 (2013): 265–272.
25. Sindik, Nadežda. „Kodikološke beleške o nekim dečanskim rukopisima“. *Arheografski prilozi* 19 (1997): 93–105.
26. Sindik, Nadežda. „O terminu ‚arheografija‘ kod nas“. *Arheografski prilozi* 6–7 (1984–1985): 425–430.
27. Sindik, Nadežda. „Slovensko-vizantijska kodikologija“. *Arheografski prilozi* 25 (2003): 327–340.
28. Sirat, Colette. „New Catalogues for Medieval Hebrew Manuscripts?“. In *Studies in Hebrew Literature and Jewish Culture*. Martin F. J. Baasten and Reinier Munk, eds., 21–30. Dordrecht: Springer, 2007.
29. Стољарова, Любовь Викторовна и Сергей Михайлович Каштанов. *Книга в Древней Руси (XI–XVI вв)*. Москва: Университет Дмитрия Пожарского, 2010.
30. Trijić, Vladan. „Iz života jedne rukopisne knjige. Kodikološki osvrt na Slova Grigorija Palame (Dečani 88)“. *Arheografski prilozi* 33 (2011): 303–320.
31. Trijić, Vladan. „Svrha kodikološke analize rukopisa: povodom dosad neprimećenog prepisa jednog dela Teodosija Hilandarca“. U *XII stručno-naučni skup Biblionet 2018. Rukopisna i stara štampana knjiga. Zbornik radova*, 30–39. Beograd: Zajednica matičnih biblioteka Srbije; Novi Sad: Biblioteka Matice srpske, 2018.
32. Špadijer, Irena. „Tragom svetogorskih prepisa Teodosijevih dela“. U *Osam vekova Hilandara. Istorija, duhovni život, književnost, umetnost i arhitektura*, 381–386. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 2000.
33. Štavljanin Đorđević, Ljubica, Miroslava Grozdanović Pajić i Lucija Cernić. *Опис ыирилских рукописа Народне библиотеке Србије*. Knjiga prva. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 1986.

Codicological or Material Manuscript Description?

Summary

The term *codicology* as a name for the science that studies manuscript books, introduced in 1949, almost immediately began to take on different meanings. They can be reduced to the conception of codicology in a narrower sense, as an archaeological discipline, and its conception in a broader sense, as a historical discipline. Regardless of these differences, its starting point is in the material structure of the codex. Recent tendencies in the development of codicology lead to its adaptation to the nature of the material or to certain scientific goals: quantitative codicology is interested in book production and its economic and social context and does not recognize the distinctive value of an individual book but of a mass of *ordinary* manuscripts; comparative codicology compares manuscripts belonging to different cultures, searching for their common features and mutual influences; structural codicology distinguishes between the *morphological* and *syntactic* dimensions of manuscripts and is particularly suitable for processing non-compact codices.

During the 1970s, Dimitrije Bogdanović was the first to write about codicology in the Serbian environment, advocating its broad, cultural understanding, but he did not have a large number of followers. This can be explained by the specific development of the Serbian science of manuscripts. Namely, for more than six decades, the term *archaeography* has been used here for describing manuscripts, and the methodology of archaeography has been characterized by equal treatment of all elements of a manuscript book, including content, which is why one manuscript is being processed by three or four experts of different scientific profiles. This has been transferred to the scientific research field as well because researchers, for the most part, stay within the framework of a certain range of topics and methodologies from their disciplines, approaching the codex as a historical source, while its overall understanding is left to archaeographers who, however, do not work in scientific institutions but only in libraries. The paper presents in more detail the differences between the codicological and archaeographic approach and advocates the use of the term *material description* for the initial part of the full archaeographic description.

Keywords: codex, codicology, archaeography, manuscript description, material description

Примљено: 15. априла 2021.

Исправке рукописа: 24. априла 2021.

Прихваћено за објављивање: 27. априла 2021.